

“Велесова книга” при условии детального и скрупулезного ее изучения специалистами, в том числе и белорусскими, станет настоящей сенсацией XX ст. На основе ее текстов возможен ряд открытий в области филологии, философии, теологии, истории, искусствоведения, медицины. Но это дело будущего. Дело сегодняшнего дня – обнародование текстов и выполнение качественного, аргументированного, беспристрастного перевода.

В.І.Саітава, дацэнт
Беларускага ўніверсітэта культуры

ЧАСОПІС "ATENEUM WILEŃSKIE" – КРЫНІЦА БІБЛІАГРАФІЧНАЙ ІНФАРМАЦЫІ АБ БЕЛАРУСІ

У канцы 80-х – 90-я гады стварыліся ўмовы для пашырэння кола бібліяграфічных крыніц, выкарыстоўваемых для вывучэння беларускай мінуўшчыны. Бібліёграфам і навукоўцам належыць выявіць яшчэ многія дакументы па беларусазнаўстве, выкарыстанне якіх па розных прычынах было абмежавана.

Да малавядомых належыць і навуковы часопіс “Ateneum Wileńskie” – адно з самых багатых на навуковую і бібліяграфічную беларусазнаўчую інфармацыю выданняў.

Часопіс пачаў выдавацца ў Вільні ў 1923 г. III аддзелам Таварыства сяброў навук, члены якога ўдзялялі вялікую ўвагу даследаванню мінулага Вялікага княства Літоўскага. Напачатку 1923 г. ў Таварыстве было 640 членаў, існавалі багатая навуковая бібліятэка і музейная калекцыя. У той час вывучэнне мінулага Вялікага княства Літоўскага набыло такую навуковую і грамадскую актуальнасць, што ўзнікла патрэба ў стварэнні спецыяльнага перыядычнага органа для публікацыі вынікаў даследаванняў.

У часопісе друкаваліся вядомыя даследчыкі М.Брэнштэйн, С. Зайянчкоўскі, А.Прохазка, Я.Якубоўскі, Я. Івашкевіч, Ф. Конечны і інш. У “Ateneum Wileńskiem” захоўвалася сталая структура, асноўнымі раздзеламі былі: навуковыя трактаты, сумесь і матэрыялы, крытычны, бібліяграфічны, хронікі і справаздач.

У раздзеле “Навуковыя трактаты” змяшчаліся грунтоўныя даследаванні, аб’ём і структура якіх адпавядае сучаснай дысертацыі ці манаграфіі. У раздзеле “Сумесь і матэрыялы” друкаваліся навуковыя артыкулы традыцыйнай формы, у вялікай колькасці публікаваліся гістарычныя крыніцы. Менавіта ў гэтым раздзеле апублікаваны пісьмы, успаміны, данясенні, рапартажы, справаздачы і іншыя архіўныя матэрыялы на польскай, рускай і замежных мовах.

Часам яны друкаваліся на мове арыгінала, як, напрыклад, пісьмо на беларускай мове браслаўскага ваяводы і шляхты да караля Стэфана Баторыя з папярэджаннем не прысылаць больш з каралеўскай канцэлярыі дэпешаў, напісаных на польскай мове. Часцей беларускамоўныя і рускамоўныя тэксты друкаваліся лацінкаю. Так было апублікавана вялікае “всеподданнейшее донесение” невядомай асобы, напісанае ў 1838 г., аб наспеласці далучэння уніяцкай царквы да праваслаўнай і аб магчымай рэакцыі насельніцтва Міншчыны і канкрэтных асоб. Аднак ў абодвух варыянтах паралельна падаваўся пераклад тэкста на польскую мову.

Тэматыка навуковых прац, якія друкаваліся ў “Ateneum Wileńskiem”, раскрывае мноства пытанняў, граняў жыцця Вялікага княства Літоўскага пераважна за перыяд XIV – XIX стст. Гэта былі: вялікія князі і праводзімая імі палітыка, адносіны з Польшчай, Масквіяй, крыжакамі, татарамі, права Вялікага княства Літоўскага, даследаванні эканомікі гарадоў і мястэчак, сельскай гаспадаркі, гісторыі княжацкіх радоў, біяграфіі відных дзеячаў, апісанні Вільні, іншых гарадоў і населеных пунктаў, моўныя спрэчкі, рэлігійнае жыццё, вызваленчыя паўстанні і інш. Амаль у кожным навуковым даследаванні і гістарычным дакуменце змяшчаліся матэрыялы пра беларускія землі і іх насельнікаў.

Царкоўна-гістарычная тэматыка займала таксама вельмі значнае месца ў даследаваннях. Яе ролю трапіна выразіў у адным з артыкулаў на старонках часопіса гісторык Ф. Конечны: “Справы Русі ў XVII яшчэ веку заўсёды былі справамі царкоўнымі (часта выключна); у XV веку, сказаць можна, што не было іншай квесцы рускай, як толькі квесцы праваслаўя”. Таму пытанні веравызнанняў, дзейнасці каталіцкай, праваслаўнай, уніяцкай царкваў прасякалі матэрыялы даследаванняў ці з’яўляліся прадметамі асобнага вывучэння.

Навуковыя матэрыялы і гістарычныя крыніцы ў “Ateneum Wileńskiem” вызначаюцца выдатным бібліяграфічным аснашчэннем.

Бібліяграфічнае забеспячэнне кожнага навуковага даследавання аднастроювае метадалагічную і крыніцазнаўчую базу, на аснове якой аўтарам была распрацавана тэма. Шмат бібліяграфічных даных уключаны непасрэдна ў тэксты навуковых работ. Аднак асноўнай формай выкарыстання бібліяграфічнай інфармацыі былі падрадкавыя спасылкі. Бібліяграфічныя спасылкі перш за ўсё прыцягваюць увагу сваёй шматлікасцю. Так, да даследавання кс. З.Обертньскага “Літоўскія планы польскіх капуцynaў” пададзена 179 падрадкавых спасылак, да работы В.Шульца “Спрэчкі Акадэміі

Віленскай з пірамі аб выключным праве на школы. 1723 – 1753” – 202 спасылкі і інш.

Нярэдка самі спасылкі ўяўлялі сабой спісы літаратуры. Напрыклад, да артыкула С.Кракоўскага “Ваўкавыскі павет у канцы ХVIII в.” шостая і дзевятая спасылкі называліся “Важнейшая літаратура”. Частка спасылак падае фактаграфічную інфармацыю. У некаторых спасылках сумяшчаюцца бібліяграфічныя і фактаграфічныя даныя, што ўскладняе іх і павышае інфарматыўнасць. Так, у пятай спасылцы да артыкула Г.Лоўмянскага “Віленскія паперні XVI веку” прыведзены цытаты з розных крыніц і вывалды самога аўтара, дзецца інфармацыя аб дастаўцы паперы ў Кобрын, Мінск, Магілёў, Пінск, Слуцк з указаннем, хто прывёз, колькі, якім коштам і якой якасці. Гэтыя фактычныя даныя пацвярджаюцца шэрагам бібліяграфічных апісанняў.

Колькасць цытаванай літаратуры і гістарычных крыніц настолькі вялікая, што састаў гэтых дакументаў па відах, змесце, мовах, храналагічнай прымеце цяжка ахарактарызаваць. Гэта шматлікія манаграфіі польскіх, нямецкіх, рускіх і іншых даследчыкаў; навуковыя артыкулы з перыядыкі і зборнікаў; друкаваныя і неапублікаваныя дакументы з дзесяткаў архіваў розных краін, дыпламатычныя кодэксy: польскі, малапольскі, велькапольскі, мазавецкі, кракаўскі, кракаўскага епіскапства, прускі дыпламатычны кодэкс Фойгта, дыпламатычны польскі кодэкс Догеля, “Codex epistolaris Vitoldi”, а таксама шмат іншых. Вялікія аб’ёмы цытаванай літаратуры і неапублікаваных дакументаў да многіх публікацый дазваляюць прыраўняць іх да тэматычных бібліяграфічных спісаў з лагічнай ці часам тэматычнай групай бібліяграфічных запісаў (калі ў артыкуле былі раздзелы).

Бібліяграфічнае апісанне дакументаў у спасылках выконвалася аўтарамі артыкулаў больш ці менш падрабязна. Прынята было выкарыстоўваць форму *ibidem* пры паўторным цытаванні, скарачаць словы ў назвах (“Pis. kn. Pin. ks.”, “Archiwum miejskie ks.” і інш.), дакладна вызначаць тамы і старонкі. Даволі часта апускалі месца і гады выпуску пры апісанні частак шматтомных выданняў. Гэтыя прыёмы дазвалялі ў той час эканоміць паперу, аднак цяпер ускладняюць бібліяграфічны пошук. Былі прыклады скрупулёзнага падыходу да бібліяграфічнага афармлення спасылак. Так, Г. Пашкевіч да свайго артыкула ў першай спасылцы падаў “Пералік скарачэнняў найчасцей ужытых крыніц”.

Цытаванне ў публікацыях “Ateneumu Wileńskiego” раскрывае сапраўды вялікі паток дакументальнай інфармацыі, на аснове якой

здзяйсняліся даследаванні па тэматыцы Вялікага княства Літоўскага ў міжваенны перыяд у Польшчы.

Шэраг матэрыялаў мелі прыартыкульныя спісы літаратуры, а асобныя даследаванні аб дзеях былі вызначаны іх аўтарамі як бібліяграфічныя жанры.

Вялікае месца ў “Ateneum Wileńskiem” займалі і ўнутрычасопісныя бібліяграфічныя матэрыялы.

Для іх адлюстравання планавалася рэгулярна весці самастойны бібліяграфічны раздзел, што не заўсёды было магчыма. Бібліяграфічныя дапаможнікі, змешчаныя ў часопісе, яскрава характарызуюць інфармацыйныя патрэбнасці даследчыкаў. У часопісе былі спробы здзейсніць наступныя бібліяграфічныя праекты: адлюстроўваць новую літаратуру аб краі, весті бягучы ўлік мясцовых выданняў, ствараць навукова-дапаможныя галіновыя і тэматычныя паказальнікі.

З пачатку заснавання “Ateneum Wileńskiego” рэдакцыя імкнулася наладзіць бягучую бібліяграфічную інфармацыю аб новай літаратуры. У першым выпуску быў змешчаны паказальнік, у якім адлюстравана 118 асобных выданняў і часопісных артыкулаў (без уліку шматлікіх рэцэнзій), пачынаючы з 1922 г. У той час у Польшчы яшчэ не існавала дзяржаўнай бібліяграфічнай рэгістрацыі кніг, таму бібліяграфічная праца, ініцыяваная рэдакцыяй, была вельмі патрэбная даследчыкам, хаця, на жаль, не атрымала далейшага працягу.

Аднак патрэба даследчыкаў у бягучым інфармаванні аб новай літаратуры была значнай і таму ў “Ateneum Wileńskiem” з’явіліся паказальнікі мясцовага друку: “Віленская рэгіянальная бібліяграфія ў...” і “Перыядычныя выданні Віленскага рэгіёна бібліяграфічнага”. Мэта гэтых паказальнікаў – поўнае адлюстраванне друкаванай прадукцыі краю. Ствараліся яны на аснове бібліяграфічнай рэгістрацыі друкаў у Публічнай бібліятэцы Віленскага ўніверсітэта і адлюстроўвалі асобныя выданні і матэрыялы з выданняў, пачынаючы з першай паловы 1929 г. (да 1930 г. бібліятэка самастойна выдавала аналагічны паказальнік). Складальнікам дапаможнікаў быў супрацоўнік бібліятэкі, даследчык гісторыі Вялікага княства Літоўскага і аўтар шэрага бібліяграфічных прац Міхал Амброс. У 1929 г. была заснавана дзяржаўная бібліяграфічная рэгістрацыя твораў друку на тэрыторыі Польшчы. З улікам дадзенай акалічнасці М. Амброс у паказальніку “Віленская рэгіянальная бібліяграфія ў...” бачыў неабходным падаваць не толькі бібліяграфічную інфармацыю аб літаратуры, выпушчанай у краі, але

таксама аб творах, прысвечаных краю і надрукаваных за яго межамі.

Паказальнік “Перыядычныя выданні Віленскага рэгіёна бібліяграфічнага” адлюстроўваў перыядыку за год. Газеты, часопісы і іншыя перыядычныя дакументы групуваліся па раздзелах у алфавіце, унутры раздзелаў дадаткова дыферэнцыраваліся па відах. Такая методыка рабіла зручным бібліяграфічнае выяўленне перыядычных выданняў, якія выходзілі ў беларускіх гарадах, азнаямленне з іх тыпалогіяй, дазваляла ўдакладніць змест. Напрыклад, з паказальніка за 1929 г. можна даведацца, што ў Баранавічах выходзілі два перыядычныя выданні, ў Брэсце – 16, сярод іх “Христианский Союз” (ежемесячны журнал пробуждения и освящения духовной жизни), Гродне – 12, Кобрыне – 2, у тым ліку “Юный работник” (периодическое издание для кружков христианской молодежи) і інш. Найбольшая колькасць перыядычных выданняў выпускалася ў Вільні, і сярод іх было многа беларускіх. Друкаваўся шэраг выданняў па пытаннях рэлігійнай тэматыкі, такіх як “Христианский периодический журнал для народа” – издание братства святых Кирилла и Мефодия, “Хрысціянская думка” кс. А.Станкевіча, “Вестник Высшего старообрядческого совета в Польше” і інш.

Вельмі карысныя для даследчыкаў былі “Паказальнікі аўтараў, асоб і мясцовасцей да Ateneum Wileńskiego” (да №1 – 3/4 за 1923 г.; 5/6 – 7/8 за 1924 г.). Паказальнікі складзены гуртком гісторыкаў, слухачоў універсітэта Стэфана Баторыя і маюць значны аб’ём. Суцэльны алфавіт аўтарскіх, персанальных і геаграфічных рубрык дазваляе весці пошук па змесце публікацый і арыентавацца па фармальнай прымеце аўтарства. Рубрыкі паказальніка дапаўняюцца падрубрыкамі, якія паглыбляюць арыентацыю карыстальніка ў змесце тэксту. Так, да рубрыкі Слонім дадзены падрубрыкі: лясы, намеснік, павег, пушча. Да персанальных рубрык дабаўлены даныя аб званнях і пасадах асоб. Лічбавыя нумары да рубрык і падрубрык адсылаюць да старонак часопіса (у выданні прымянялася суцэльная нумарацыя). Каштоўнасць гэтага паказальніка ў тым, што карыстальнік непасрэдна ў гэксце знаходзіў інфармацыю, у якой быў зацікаўлены.

На працягу 1929–1936 гг. у часопісе “Ateneum Wileńskie” друкаваўся галіновы паказальнік “Бібліяграфія гісторыі зямель б. В. Кс. Літоўскага за год ...”. Ствараўся паказальнік у Віленскай дзяржаўнай публічнай бібліятэцы імя Урублеўскіх вопытным бібліяграфам Стэфанам Бурхардтам. З яго дапамогай даследчыкі

Вялікага княства Літоўскага атрымалі рэгулярнае і поўнае бібліяграфічнае інфармаванне.

Адлюстроўваліся кнігі, зборнікі (іх змест раскрываўся), артыкулы, рэцэнзіі, апублікаваныя ў Польшчы, Беларусі, а таксама ў Маскве, Берліне, Латвіі, Літве, Англіі, ЗША і іншых гарадах і краінах. Відавочна, што ў адборы дакументаў складальнік аддаваў перавагу навуковасці, навізне і паўнаце інфармацыі. Не адлюстроўваліся адкрыта палітызаваныя публікацыі.

Паказальнік меў сістэматычную структуру, у якой былі вылучаны раздзелы (прыкладна 13), прысвечаныя адлюстраванню бібліяграфічных і крытычных матэрыялаў, літаратуры па дапаможных гістарычных дысцыплінах, аб навуковых установах, архівах, музеях, бібліятэках, выставах, з'ездах. Шэраг раздзелаў быў прысвечаны гістарычным даследаванням па археалогіі, геаграфіі, этнаграфіі, краязнаўстве, палітычнай гісторыі, праве, эканоміцы, гандлі, прамысловасці і сельскай гаспадарцы, асвете, царкве, школьнай справе, мастацтве, войску, насельніцтве ў этнічным аспекце (былі выдзелены раздзелы, прысвечаныя беларусам, літвінам, латышам, немцам, рускім, татарам, яўрэям). У асобных раздзелах адлюстроўваліся біяграфіі, успаміны, пісьмы, запіскі, а таксама мастацкая літаратура і сатыра. Усяго ў “Бібліяграфіі гісторыі зямель б. В. Кс. Літоўскага за год ...” было адлюстравана 2075 дакументаў.

У кожным выпуску “Бібліяграфіі гісторыі зямель б. В. Кс. Літоўскага за год ...” даваліся звесткі аб кнігах і дакументах, якія з'явіліся на тэрыторыі Заходняй Беларусі. Гэта былі пераважна краязнаўчыя матэрыялы па гісторыі і сучаснасці, этнаграфіі, эканоміцы, турызме і іншых галінах і тэмах, надрукаваныя ў Пінску, Брэсце, Слоніме, Навагрудку. Сярод іх такія кнігі, як: Galasiewicz Celestyn “Ziemia nowogrodzka. Najpilniejsze gospodarcze i kulturalne potrzeby” і іншыя. Наколькі ўважліва ставіўся С.Бурхардт да паўнаты ўліку краязнаўчых даследаванняў, сведчыць бібліяграфаванне шэрага друкаваных матэрыялаў краязнаўчага гуртка вучняў дзяржаўнай гімназіі ў Пінску.

Паказальнікі “Бібліяграфія гісторыі зямель б. В. Кс. Літоўскага за год ...” перадрукоўваліся дадаткова ў выглядзе асобных адбіткаў, што таксама пацвярджае іх важнае значэнне для інфармацыйнага забеспячэння гістарычных даследаванняў.

Некалькі паказальнікаў мелі тэматычны характар, напрыклад, “Бібліяграфія Віленскага універсітэта” М.Амброса (аб'ём 60 старонак). У ліку адлюстраваных дакументаў ёсць матэрыялы аб студэнтах з Беларусі.

У раздзеле часопіса “Крытычны агляд” змяшчаліся рэцэнзіі, агляды, водгукі, рэфератыўныя анатацыі на новыя кнігі, перыядычныя выданні, артыкулы і другія дакументы, выдадзеныя ў Польшчы, БССР, СССР, Германіі, Літве і Латвіі, Чэхаславакіі і звязаныя з яго змястоўнай накіраванасцю. Разглядаючы кнігі, выпушчаныя ў БССР, на жаль, часта адзначалі вузкасць крыніц даследаванняў. Гэтыя бібліяграфічныя і асабліва крытычныя публікацыі змяшчаюць нямала аргументаў, доказаў ці абвяржэнняў, для абгрунтавання якіх таксама выкарыстоўваліся цытаванні і бібліяграфічныя спасылкі.

Разгледжаныя бібліяграфічныя матэрыялы, змешчаныя ў “Ateneum Wilńskiem”, фактычна заставаліся за межамі бібліяграфічнага крыніцзнаўства савецкага перыяду. Іх выкарыстанне бібліёграфамі і даследчыкамі будзе спрыяць аднаўленню парушаных духоўных сувязей паміж пакаленнямі беларусаў.

Ю.Г.Болотова, аспірантка
Белорусского университета культуры

К ВОПРОСУ ВИЗУАЛИЗАЦИИ КНИЖНОЙ КУЛЬТУРЫ

XX ст. в историю человечества войдет как период больших изменений в различных сферах человеческой жизнедеятельности. В значительной степени эти изменения обязаны НТР. Наука и техника, образование и культура, быт человека качественно трансформировались. Произошел информационно-коммуникативный взрыв. Распространились новые средства массовой коммуникации, которые, сосуществуя с традиционными, такими как книга и периодическая печать, приобретали все большую популярность. Противоборство книги и нетрадиционных источников информации имело как отрицательные, так и положительные результаты. В частности, оно вызвало значительный общественный резонанс и способствовало привлечению внимания к проблемам книгоиздания, книжной культуры. В это время заметно падение престижа чтения как формы проведения досуга и приобщения к знаниям. Кроме того, влияние новых технических средств обусловило в конце XX ст. возрождение визуального способа передачи содержания книги.

Благодаря визуализации сегодняшняя белорусская книга репрезентирует себя читателю. Возвращаются на ее страницы визуальная насыщенность и образность. Книга, даже еще не раскрытая, уже начинает диалог с читателем. Первым знаком, приглашающим его к